

VEPËR QË NXIT PËR HULUMTIME MBI PARAARDHËSIT TANË

Sadik Mehmeti, Hatixhe Ahmedi, Ramadan Shkodra, *“Dijetarë shqiptarë në Perandorinë Osmane (1880 - 1912), sipas dokumenteve të Meshihatit të Lartë Osman”*, botoi “Dituria Islame”, Prishtinë, 2021, 736

Po bëhen një vit që kur doli nga shtypi libri *“Dijetarë shqiptarë në Perandorinë Osmane (1880 - 1912), sipas dokumenteve të Meshihatit të Lartë Osman”*, me autorë: Sadik Mehmeti, Hatixhe Ahmedi dhe Ramadan Shkodra. Kjo vepër, e cila bën fjalë për një pjesë të elitës shqiptare që ka vepruar gjatë dekadave të fundit të pranisë së Perandorisë Osmane (dhe edhe më pastaj) në trojet tona, është një studim i gjerë, por edhe i hollësishëm mbi këtë segment të integriteteve shqiptare në kuadër të kësaj perandorie. Kur e themi se është një studim i gjerë dhe i hollësishëm, kemi parasysh përmbajtjen e materialit të trajtuar, i cili ka kërkuar mund për t’u hulumtuar në Arkivat e Turqisë dhe për t’u trajtuar në vepër. Autorët i kanë realizuar hulumtimet e tyre në Arkivin e Meshihatit të Lartë Osman në Myftininë e

Stambollit, si dhe në Arkivin e Qendrës për Hulumtime Islame në Stamboll, ku edhe janë siguruar dokumentet/dosjet për personalitetet nga radhët e elitës intelektuale shqiptare në këtë kohë.

Ndërsa i lexojmë këto dokumente dhe të dhëna të përpunuara nga autorët e sipërpërmendur, nuk mund të mos na bjerë ndërmend mendimi i albanologut të shquar J. G. von Hahn, i cili, në veprën e tij *“Udhëtim nëpër viset e Drinit e të Vardarit”*, kur bën fjalë për huazimet e ndërsjella midis pushtuesit dhe të pushtuarit, thotë se *“elementi pushtues ka marrë shumë më tepër prej të nënshtruarve, në krahasim me atë që këta të fundit kanë marrë prej tij. Dhe këtë dukuri, Hahn, e konsideron si një ligj të natyrës që del në pah gjithkund, ku popuj të rinj natyralë pushtojnë popuj me një kulturë të lashtë”*.

Dhe, vërtet, shqiptarët me pranimin e fesë islame, siç vëren më të drejtë studiuesi gjerman Peter Bartl, *“luajtën një rol të rëndësishëm në historinë e Perandorisë Osmane”* dhe se *“lidhjet kulturore shqiptare -*

orientale, sipas studiuesit Gazmend Shpuza, “nuk mbetëm, vetëm lidhje të thjeshta, por bëhet fjalë për marrëdhënie të ndërsjella; shqiptarët nuk qenë thjesht konsumues, admirues të kulturës orientale dhe të arritjeve të saj, por shumë përfaqësues të inteligjencisë shqiptare të kohës dhanë ndihmesën e tyre të dukshme në përhapjen e kësaj kulture. Dhe jo vetëm kaq!”

Këtë më së miri e dëshmon edhe monografia “*Dijetarë shqiptarë në Perandorinë Osmane (1880 - 1912), sipas dokumenteve të Meshihatit të Lartë Osman*”, ku autorët nuk janë mjaftuar vetëm me gjetjen, sistemin, leximin, deshifrimin, transkriptimin dhe përkthimin e dokumenteve të shumta në gjuhën osmane dhe arabe, por se krahas tyre kanë dhënë edhe shumë shënime dhe të dhëna, interpretime e konstatime konkrete e plotësuese dhe kështu kanë plotësuar e pasqyruar më në tërësi biografitë e këtyre personaliteteve. Autorët në fjalë, lexuesit i kanë ofruar të dhëna jetëshkrimore për 196 personalitete të shquara shqiptare nga klasa intelektuale, disa pak të njohur e disa fare të patrajtuar në literaturën tonë, disa të anatemuar e disa të harruar fare. Sepse, në këtë vëllim, nuk janë përfshirë personalitetet e vetëm një krahine a qyteti, porse të gjithë gjeografisë sonë. Aty gjejmë biografi të dijetarëve nga Prishtina, Mitrovica, Vushtrria, Peja, Gjakova, Prizreni, Gjilani, Presheva, Nishi, Novi Pazari (Jeni Pazari), Shkupi, Tetova, Kumanova, Kërçova, Qyprilia/Velesi, Ohri, Ma-

nastiri, Dibra, Mati, Prilepi, Shtipi, Ulqini, Gucia, Podgorica, Shkodra, Kruja, Tirana, Durrësi, Kavaja, Elbasani, Peqini, Berati, Gjirokastra, Libohova, Korça, Delvina, Janina, Ajdonati, Drama.

Këta dijetarë, siç e thonë edhe vetë autorët e këtij libri në parathënien e tyre, për sa ai përket veprimtarisë së tyre dhe ushtrimit të profesionit, nuk i takonin të njëjtës kategori, porse ata ndaheshin në tre grupe kryesore. Grupin e parë, e përbëjnë ata dijetarë shqiptarë që kishin zgjedhur të bënin karrierë shkencore në vetë qendrën e perandorisë, pra në Stamboll. Grupin e dytë, e përbëjnë ata dijetarë që karrierën e tyre profesionale kishin vendosur ta vazhdonin në rajonin e tyre të lindjes e të origjinës dhe këtu hyjnë të gjithë myftinjët dhe myderrizët, të cilët ishin me shërbim në vendlindjen e tyre, ose në trevat përreth vendlindjes, por gjithsesi në viset shqiptare. Në grupin e tretë bënin pjesë gjykatësit e Sheriatit (kadilerët), e të cilët për shkak të natyrës së pozitës, kishin arritur të punonin deri në qytetet e qendrat më kryesore por edhe më të largëta të perandorisë.

Ky numër i personaliteteve shqiptare, jo i vogël për nga etnia, kishte arritur të bëheshin pjesë e elitës intelektuale të kohës nga klasa e ulemasë, falë shkathtësive të treguara në shkollat më të njohura të kohës. Por, këta nuk janë të vetmit, sepse, përveç ulemasë, shumë shqiptarë do të kenë bërë emër edhe në fusha të tjera të dijes e të shkencës dhe do të kenë dhënë kontributin e tyre si në gjy-

qësor, ushtri, institucione fetare, ekonomitë, pedagogji, inxhinieri, arkitekturë, administratë dhe në shumë fusha të tjera, që autorët e këtij libri i kanë shkruar me detaje për lexuesit.

Në këtë vëllim, periudha kohore e hulumtimit është midis harkut kohor 1880-1912, më saktësisht bëhet fjalë për një distancë kohore 32 vjeçare, por të dhënat shpeshherë shkojnë edhe përtej këtij kufizimi.

E veçanta e disa prej dijetarëve të trajtuar në këtë vepër, përveç profesionit të tyre primar, del të jenë shquar edhe në lëvizjen tonë kombëtare, si në Lidhjen Shqiptare të Prizrenit (1878), në Kuvendin e Dibrës (1878), në Kongresin e Manastirit (1908), në Pavarësinë e Shqipërisë (1912), po edhe më pastaj në Kuvendin e Lushnjës (1920) dhe në shumë ngjarje e aktivitete të tjera politike e kulturore, përmendja e të cilëve do të shkonte gjatë.

Vepra "Dijetarë shqiptarë në Perandorinë Osmane (1880 - 1912), sipas dokumenteve të Meshihatit të Lartë Osman", përbëhet nga 736 faqe, ku, përveç parathënies së autorëve dhe fjalës së recensentëve dhe materialit bosht, nga faqja 661, janë dhënë edhe dy shtojca të veçanta. Në Shtojcën I, (f. 661-675), është dhënë një listë e medreseve, të ndara sipas alfabetit që na paraqiten 155 sosh, në vende të ndryshme. Krahas kësaj dhe jo pak e rëndësishme, në këtë shtojcë, i kemi edhe lëndët kryesore që janë mësuar në medresetë e kohës si: Apologjetika, Bazat e traditës profetike, Burimet e së drejtës së Sheriatit,

Drejta trashëgimore, Ekzegieza kurane Etika, Etimologjia, Filozofia, Gjuha perse, Letërsia, Logjika, Metafora, Metrika, Morfologjia e gjuhës arabe, Retorika, Sintaksa e gjuhës arabe, Stilistika etj. Më tutje, po në këtë shtojcë, krahas lëndëve, janë dhënë edhe tekstet dhe literatura kryesore që është shfrytëzuar në medresetë e kohës.

Në këtë pjesë, është i përfshirë edhe rangi i myderrizëve në Perandorinë Osmane, deri në vitin 1908, i plotësuar sipas hierarkisë dhe në fund kemi edhe fjalorthin e fjalëve më pak të njohura e të cilat janë përdorur në këtë vëllim, të renditura sipas parimeve dhe kritereve shkencore nga autorët e monografisë.

Në shtojcën II (f. 680-723), kemi faksimilet e dokumenteve nga dosjet e personaliteteve të cilët autorët i kanë trajtuar në këtë vëllim. Faksimilet e prezantuara janë të një cilësie shumë të mirë, mund të lexohen dhe të studiohen lehtë nga secili student apo studiues, i cili dëshiron të merret më gjerësisht me këto materiale, gjë që përveç se paraqet guximin intelektual e moral të autorëve, ai të interesuarve u lehtëson punën për studimin dhe verifikimin e këtyre të dhënave, por edhe për të parë tipologjinë e dokumenteve nëpër dosjet e dijetarëve/ulemasë shqiptare. Vlen ta përmendim faksimilen e kërkesës së parisë së Gjakovës drejtuar institucioneve kompetente për emërimin e Abdylfetah ef. Gjakovës për myfti, në të cilën kanë vënë vulën e tyre 60 anëtarëve të parisë së Gjakovës nga

radhët e myderrizëve, shehlerëve, esnafëve, imamëve, myftarëve të lagjeve, përfaqësuesve të klerit katolik, përfaqësuesve të klerit ortodoks etj.

Personalitetet e botuara në këtë libër janë me informacione të plota, këtu tregohet data e lindjes së autorit, vendlindja, lagjja, rruga, fshati, kazaja, emrat e dy prindërve, shkolla e mbaruar, punësimi, vendi i punës, detyra dhe pozita e punës gjatë karrierës, kontrata e pagës, dekoratat dhe medaljet me të cilat është vlerësuar personi dhe të dhëna të tjera.

Është e udhës që në këtë recension t'i përmendim edhe disa personalitete të shquara të cilat gjenden në këtë vëllim, bie fjala si: Haxhi Iljaz Efendi Prishtina nga Prishtina, i cili bënte pjesë në grupin e dijetarëve të cilët mbanin ligjërata para sulltanit dhe divanit të tij. Ahmet ef. Ramadan Aga nga Peja, i lindur më 1872, ishte njohës i gjuhës shqipe (amtare), pastaj i gjuhës arabe, persishte, turqishte, serbe. Ishte ligjërues-predikues në rajonin e qytetit të Vushtrrisë. Haxhi Abdurrahim ef. Mehmet Efendiu nga Gjakova, bënte pjesë në grupin e ligjëruesve që ligjëronin para sulltanit. Abdullah ef. Jusuf Aga, nga rrethina e Janinës. Ishte kadi me profesion. Punoi si sekretar në Zyrën e Gjykatës së Stambollit. Më vonë punoi si kadi në Vilajetin e Janinës, përkatësisht në Gjykatën e Sheriatit të Ajdonatit dhe më pastaj edhe të Kazasë së Pogonit. Në karrierën e tij, kishte pasur pozita të ndryshme në lidhje me gjyqësorin e asaj kohe.

Thënë në përgjithësi, libri i autorëve në fjalë, është i mbarështuar e i strukturuar mirë, i pajisur me burime, shënime, fotografi e faksimile sipas kritereve shkencore që e begatojnë atë. Është një monument për këta dijetarë/ulema. Është një monografi që heq disa dilema e paragjykime për shqiptarët në Perandorinë Osmane dhe një nxitëse për hulumtime të reja. Me këtë vepër, autorët i kanë bërë një shërbim të mirë historiografisë shqiptare.

Valon SHKODRA
Instituti Albanologjik